

Szczepański, Jacek

Cerkwie pułkowe w Ostrołęce

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 10, 142-145

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jacek Szczepański

CERKWIE PUŁKOWE W OSTROŁĘCE

Cerkiew w Wojciechowicach, będących obecnie dzielnicą Ostrołęki, wzniesiono obok drogi prowadzącej do Łomży. Pod koniec XIX wieku świątynia ta znajdowała się na skraju samodzielnej, carskiej osady wojskowej, nazywanej „*Obozem Niżegorodzkim*”. Do dziś ocalało z niego kilkanaście budynków. Na niektórych z nich, rosyjscy wartownicy wyryli znaki tożsamości, jak np. „*P. Zimin 1911 goda*”.

Pierwszą jednostką wojskową, która zajęła wznoszone od około 1890 roku koszarowce, był 16 Głuchowski Pułk Dragonów¹. Wkrótce liczba budynków w obozie znacznie wzrosła.

26 (14) stycznia 1892 roku, dowódca Warszawskiego Okręgu Wojskowego gen. gubernator Józef Hurko, rozkazał utworzyć w Ostrołęce nową komisję wojskową. Jej zadaniem było nadzorowanie budowy koszar dla dwóch pułków piechoty: 21 muromskiego, 22 niżegorodzkiego oraz dla 10 batalionu saperów².

Dwa miesiące później przedstawiono skład osobowy komisji. Na jej przewodniczącego wybrano gen. majora Kluczarewa, zaś głównym architektem został inżynier Zajcew³.

W „*Obozie Niżegorodzkim*” koło Ostrołęki, pod koniec XIX stulecia, kwaterowały więc pułki: niżegorodzki, głuchowski oraz 10 batalion saperów. Istniał tu także magazyn żywnościowy klasy II⁴ i świątynia prawosławna. W pobliżu obozu, w centrum Ostrołęki do 1910 roku stacjonował 21 muromski pułk oraz urzędował sztab 6 dywizji piechoty. Oddziały: muromski i niżegorodzki były starymi pułkami, o przeszło 200 - letniej tradycji. Tworzyły 1 brygadę 6 dywizji piechoty.

Zgodnie ze słynną triadą S. Uwarowa „*prawosławie, samowładztwo, ludowość*”, najważniejszym fundamentem Imperium Rosyjskiego pozostawała wiara prawosławna. Szczególnie podkreślano jej znaczenie w armii carskiej. Często w planach nowo wznoszonych koszar uwzględniano równoczesną bu-

¹ *Prikazanija Wojskam Warszawskowo Wojennowo Okrugą*, 14 (26) IV1892r., No 83; W 1908 roku zmieniono numer pułku z 16 na 6.

² *Ibidem*, No 17, 14 (26) I 1892r.; Planowano wnieść budynki koszarowe dla jednego batalionu pułku muromskiego oraz dla dwóch batalionów i sztabu pułku niżegorodzkiego.

³ *Ibidem*, No 62, 21 (9) III 1892r.; Skład osobowy komisji zatwierdził Szef Sztabu WOW gen. major A. K. Puzyrewski

⁴ *Prikaz Intendantskomu Wiedomstwu Warszawskowo Wojennowo Okrugą*, No 151, 22 IX 1909r.

dowę cerkwi pułkowych. Prawdopodobnie świątynię w Ostrołęce wzniesiono również według znormalizowanego projektu. Odznacza się ona jednak bogactwem dekoracji nie spotykanym w innych cerkwiach garnizonowych. To czyni z niej obiekt wyjątkowy.

Informacje przedstawiające carskie budownictwo garnizonowe są niezwykle rzadkie. Dotyczy to zwłaszcza cerkwi pułkowych znajdujących się w samodzielnych, dotąd mało poznanych obozach wojskowych. Właśnie takich jak ten, leżących pod Ostrołęką, czy ten istniejący niegdyś w Legionowie.

Niezwykle cennym źródłem okazała się wzmianka z 1892 roku, zawarta w „*Chołmsko - Warszawskim Eparchialnym Wiestniku*”⁵. Wynika z niej, że świątynię prawosławną w Wojciechowicach wzniesiono na potrzeby 16 głuchońskiego pułku dragonów. 25 (13) października 1891 roku, łomżyński protojerej Arkady Wozniesieński poświęcił cerkiew w obecności całego garnizonu. Towarzyszyło mu czterech duchownych wojskowych i jeden diakon. Cerkiew funkcjonowała pod patronem świętych Piotra i Pawła. Do dziś zachowała się wmurowana w północną ścianę ikona przedstawiająca obu apostołów. Kilkadziesiąt metrów dalej wzniesiono niewielki dom - mieszkanie dla popa⁶.

Jednym z pierwszych duchownych 16 głuchońskiego pułku dragonów był ojciec Antoni Jakowlewicz. W kwietniu 1893 roku arcybiskup chełmsko-warszawski Flawian, nagroził go prawem noszenia „nabiedriennika”. Jest to rodzaj podłużnej chusty zakładanej podczas nabożeństwa na prawe biodro. Nabiedriennik w prawosławiu uważany jest za szatę świętą. Symbolizuje „miecz duchowny”, którym kapłan powinien bronić wiary. W uzasadnieniu podano, że A. Jakowlewicz dbał pieczołowicie o powierzoną mu świątynię⁷.

Do wybuchu I wojny światowej, cerkiew w pełni zaspokajała potrzeby duchowe carskich dragonów.

Po zajęciu Ostrołęki przez wojska niemieckie w lipcu 1915 roku urządzono w niej lazaret polowy, a następnie przekształcono ją na świątynię ewangelicką.

Na początku lat 20 - tych budynek cerkwi zamieniono na kościół. Stał się on jednocześnie, aż do 1939 roku świątynią 5 pułku ułanów zaśląwskich, którzy stacjonowali w przyległych koszarach⁸. Do dziś kombatanci pułku spotykają się w kościele, każdego roku w trzecią niedzielę września.

⁵ *Chołmsko Warszawski Eparchialny Wiestnik*, No 5, 1 III 1892r., s. 85 - 86.

⁶ *Warszawskij Listok Objawień*, No 36, 6 I 1900r., s. 3; Koszt budowy domu miał się zamknąć sumą ok. 9,5 tys. rubli.

⁷ *Chołmsko Warszawskij Eparchialny Wiestnik*, No 9, 1 V 1893r., s. 140.

⁸ *Tygodnik Ilustrowany*, 23 VII 1921r.; W numerze zamieszczono sugestywne zdjęcia z defilady odbywającej się przed cerkwią.

O ile wystrój wewnętrzny kościoła jest współczesny, o tyle bryła zachowała swój pierwotny wygląd. Budynek podobnie jak koszary jest licowany czerwoną cegłą. Szczególnie finezyjne są detale charakterystyczne dla wschodniej architektury tzn. „ośle grzbiety”, czyli paraboliczne łuki umieszczone pod oknami i na dzwonnicy. Uwagę zwraca także „propilnaja riezba”, czyli wycięte w drewnie rosyjskie motywy roślinno-geometryczne.

Warto zauważyć, że w Ostrołęce istniały jeszcze dwie cerkwie prawosławne. Najstarsza została wzniesiona w połowie XIX wieku, na prawym brzegu Narwi. Znajdowała się ona w pobliżu pomnika poświęconego pięciu tysiącom poległych żołnierzy rosyjskich. Zginęli oni podczas bitwy z oddziałami polskimi w maju 1831 roku. Pod koniec lat 80-tych XIX stulecia drewniana cerkiew została przeniesiona do centrum miasta i oddana wojsku⁹.

Niebawem powiększająca się liczba żołnierzy prawosławnego wyznania zmusiła władze wojskowe do nowych inwestycji. Z inicjatywy dowódcy 21. muromskiego pułku piechoty gen. Kossowa i protojereja F. Żdanowa, przystąpiono w 1901 roku do budowy nowej cerkwi typu miejskiego. Pod jej budowę wybrano teren położony między koszarami pułku muromskiego, a drogą do Ostrowi. Obszar nieodpłatnie przekazał jednostce magistrat miejski. Wcześniej znajdowała się tu tzw. „felkowna gora” - niewielkie wzniesienie, które szybko zniwelowano¹⁰. Budowę nowej cerkwi pod kierunkiem inż. ppłk Witmana ukończono w 1904 roku. Jej wzniesienie pochłonęło około 45 tys. rubli. Świątynie mogła pomieścić około tysiąca wiernych. Posiadała dwie kopuły kryte blachą cynkową, złożone krzyże oraz żelazne drzwi i okna. Ikonostas nowej cerkwi został wykonany z drewna dębowego. Wypełniły go ikony namalowane przez szer. Iwanowa, żołnierza 21 muromskiego pułku. Przed służbą prowadził on pracownię malarską w Sierpuchowie w guberni moskiewskiej¹¹.

W dniu poświęcenia cerkwi 20 października 1904 roku w Ostrołęce odbyły się uroczystości, na które przybył arcybiskup lubelski Jewłogij. Żołnierze oddziału muromskiego utworzyli szpaler wzdłuż ulic, którymi przejeżdżał gość. Aktowi poświęcenia towarzyszyły dźwięki orkiestry pułkowej.

Obie wspomniane świątynie niestety nie przetrwały działań wojennych, które tak okrutnie obeszczyły się z Ostrołęką.

Jedyną zachowaną cerkwią w Ostrołęce - Wojciechowicach opiekują się dziś księża Pallotyni. W jej pobliżu zbudowali zespół budynków parafialnych. Nowe obiekty zostały wkomponowane w rosyjski kompleks koszarowy. Budynki pokryto cegłą klinkierową i w ten sposób świadomie nawiązano do carskiego sposobu licowania koszar cegłą.

⁹ *Chołmsko Warszawskij Eparchialnyj Wiestnik*, No 44, 1 XI 1904r., s. 530.

¹⁰ *Ibidem*, No 49, 2 XII 1901r., s. 605.

¹¹ *Ibidem*, No 44, 1 XI 1904r., s. 531.

Zauważalne jest, że władze Ostrołęki są zainteresowane także pozostałymi budynkami garnizonowymi. Większość jest wykorzystana i zadbana. Koszary są wpisane do rejestru zabytków i znajdują się pod ścisłą ochroną. Pod tym względem Ostrołęka może być przykładem dla innych miast